

Den rosendahlske Bibelsamling

Af Paul Rosendahl

Det mindste og det største – det ældste og det nyeste – er kontraster, der altid vil være i stand til at interessere mennesker.

Verdens mindste bibel, en japansk seværdighed, der blev præsenteret på verdensudstillingen i New York, var af de japanske udgivere sendt til Den rosendahlske Bibelsamling i Esbjerg, før den var genstand for beundring af det forbløffede publikum på verdensudstillingen. Det fortæller lidt om den opmærksomhed, der er skabt om den ganske enestående samling af bibler, der blev grundlagt af bogtrykker K. Rosendahl, og som har til huse i Rosendahls bogtrykkeri i Esbjerg.

De største bibelværker findes i samlingen, liggende i reoler, som de har gjort på den tid, hvor de var i brug. De viser smukke, ældede rygge, de viser gyldne snit med prægede ornamenter, de viser metalbeslåede bind, og de giver rummet, de opbevares i, en sjælden atmosfære af fortidens kultur. Værelset har en streng geometrisk udformning, empirens stil understreger højtiden – og dagslyset, der er lukket ude af hensyn til de gamle værker, giver en fortættet oplevelse i selskab med biberne.

Kristian Rosendahl startede sin samling allerede i 1906, da han anskaffede sig sit første eksemplar, men først omkring 1920 begyndte han at samle systematisk. Rosendahl havde to grunde til at samle bibler. Først og fremmest var han stærkt engageret i Metodistkirkens religiøse liv – dernæst var han bogtrykker og holdt af bøger for bøgernes skyld.

Grundlæggelse
1906 ved
Kristian Rosendahl

Biblerne kunne på en måde give ham en dobbelt glæde, og denne oplevelse tænkte han også skulle komme andre til gode. Ved hans død blev samlingen en selvejende institution.

Denne sjældne samling, der her er skabt, skulle nødig nogensinde splittes for alle vinde. Den blev under krigen reddet, idet den dengang befandt sig i bogtrykkerens hjem, da Rosendahls bogtrykkeri den 3. oktober 1944 blev sprængt af tyskernes håndlangere.

Ved flytningen fra hjemmet til det nye bogtrykkeri, blev samlingens først erhvervede eksemplar borte.

Der ligger en idé bag samlingen af bibler. Det er ikke alt, som har interesse. Man tilstræber at få så smukke eksemplarer som muligt og helst første udgaver. Biblerne udskiftes efterhånden, som bedre eksemplarer erhverves.

Hvis en bibel ikke håndværksmæssigt udmærker sig, f. eks. ved en særlig smuk indbinding eller sin typografiske opsætning, så ligger det uden for samlingens interesse at erhverve den. Det er ikke vanskeligt at samle mange bibler, for der er trykt så umådeligt mange. Vanskeligheden består snarere i at forklare de mange velmenende mennesker, der henvender sig for at få lidt penge ud af deres arvebibel, eller for at forære den til samlingen, at den næsten altid er ganske værdiløs.

Nordeuropas bedste
bibelsamling

Samlingen er Nordeuropas bedste privatsamling – bedste på den måde, at de værdifulde eksemplarer har til huse her. Det er ikke kvantiteten, men kvaliteten, der lægges vægt på. Omkring 200 bind rummer samlingen og deraf hundrede helbibler. Der er fire inkunabler iblandt, ikke noget stort tal, men hvor mange private ejer fire inkunabler?

Det er ikke meningen at gennemgå hele samlingen i denne artikel, men der kan drages forskellige træk frem fra de gamle bøger.

Den ældste af alle trykte bibler er her ikke. Gutenbergs 42-linje-de bibel findes ikke i så mange eksemplarer i verden, at der også

Det ny Testamente,
udsendt af
Robert Estienne
(Stephanus),
Genève 1551
med en græsk og to
latinske tekster

ΑΓΑΝΤΑ ΤΑ' ΤΗΣ ΚΑΙΝΗΣ διαθήκης. Novum IESV Christi D. N. Testamentum. Cum duplici interpretatione, D. Erasmi, & Veteris interpretis: Harmonia item Evangelica, & copioso Indice. B. H. 48 Ex officina Roberti Stephanii M. D. L I.	V. SEC. LVCAM. E. 146 diuinitas, te- bis perperam miserere no- bis. Quos uel- dit, dixit, te- no, ostendit vobis, fac- tibus, et fa- cium est di- lenti, man- datis sunt. Vnus autem ex illis, ut ei dixit, qui mi- serere est re- gressus est, et cum magna voce magni- ficans Deum. Et cecidit in lae- te pedes eius, gratias agens, dicens, hic erat samaritanus. Respondens autem Iesus dixit illis, Nonne decet vobis respondere et dicere gloria Deo, nisi hic alie- nigena. Et ait illi, Sur- ge, vade, sedes tua et cetera uoluit. Interroga- tus autem d 11. Vnus autem ex illis ut vidit quod mundarius esset, regressus est cum voce magna glo- rificans Deum. 16. Et cecidit in fa- ciem ad pedes eius, gratias agens et: & hic erat sa- maritanus. 17. Respondens au- tem Iesus dixit, Nonne decet mihi respondere et dicere gloriam Deo, nisi hic alie- nigena. 19. Et ait illi, Sur- ge, vade, sedes tua et cetera uoluit. Interroga- tus autem d 11. Vnus autem ex illis ut vidit quod mundarius esset, regressus est cum voce magna glo- rificans Deum. 16. Et cecidit in fa- ciem ad pedes eius, gratias agens et: & hic erat sa- maritanus. 17. Respondens au- tem Iesus dixit, Nonne decet mihi respondere et dicere gloriam Deo, nisi hic alie- nigena. 19. Et ait illi, Sur- ge, vade, sedes tua et cetera uoluit. Interroga- tus autem d
--	---

kunne blive et til Esbjerg-samlingen, men i 1969 erhvervedes et enkelt blad i stort format.

Robert Estienne, latiniseret Stephanus (1505–1559) var lige så lærd filolog, som han var en dygtig bogtrykker. Hans værk, oktav-udgaverne fra 1545 må kalde på den største beundring for arbejdets sats- og tryktekniske kvalitet. Var det i dag, man lavede et sådant værk, ja, så ville vor fremskredne teknik nemt kunne fremstille industriprodukter med små skrifter, hvad enten mekanisk sats eller reproduktionsmetoder kom i anvendelse. Dette værk er blevet til ved skæring af små stempler, fremstilling af matricer, støbning af skriften, sætning i hånden og trykning med indvalsning af baller med farve og håndpresse, – en uovertruffen kvalitet i arbejdet præger biblen. Sidernes ornamentik er en slags opstregning af kolonnen, der virker meget dekorativt i sin sarte pastelfarve. Der er anvendt et prægtigt stykke papir til arbejdet, antikva skrift og en fuldendt harmoni ved tekstens placering på siderne. Fra denne bibel har nonpareille-skriftgraden fået sit navn, men det var ikke første gang en så lille skrift var anvendt. Stephanus anvendte allerede i en udgave 1534 en skrift af samme størrelse. Bogtrykkeren havde nydt kongelig velvilje, men da Franz I døde, blussede en strid med det teologiske fakultet i Sorbonne op, og han flyttede sin virksomhed til Genève. Som det første værk herfra udkom en tobinds udgave af Det ny Testamente i 1551. Det var en græsk og to latinske tekster, og teksten var inddelt i vers. Der havde før været udsendt en bibel af Pagnius med en versinddeling, men denne var ikke så udførlig som den Stephanus havde udformet, og det er Stephanus' inddeling, der benyttes i dag. Versinddelingen har haft stor betydning ved bibelcitering. Det var ofte vanskeligt at henvise til bestemte afsnit. Robert Stephanus' søn Henri fortæller, at versinddelingen blev konstrueret på hesteryg. På en rejse fra Paris til Lyon har faderen haft en af sine oktavudgaver med som rejselektüre og tilføjede her versnumre.

Stephanus'
Oktavudgave
fra 1545

Til Christian III's bibel knytter der sig en ganske særlig interesse. Det er ikke alene det første betydelige bibelværk på dansk, men biblen er tillige kommet til at stå som den bog, der først af alle har givet det talte danske sprog en skriftlig udformning. Den blev brugt som »ordbog«, thi i denne bibel havde man det hidtil bedste grundlag for et dansk skriftsprog. Biblen er ikke et enkeltmandsværk, men et resultat af samarbejde. Et meget væsentligt bidrag er dog givet af Christiern Pedersen.

Christian III's bibel

Den plattyske bibel-
udgave fra 1533–34
(til venstre), der dan-
nede model for
Christian III's bibel
fra 1550–51 trykt af
Ludwig Dietz
(til højre)

For at skabe det økonomiske grundlag til biblens udgivelse pålagde kongen hver sognekirke at betale 2 daler som forskud. Resten lånte kongen hos Øresundstolden, der dog fik sine penge tilbage, da det viste sig, at biblen blev en god forretning for kongen. Der opstod et problem med at få biblen trykt. På den tid havde København kun én bogtrykker, Hans Vingaard, og han var desværre ikke i stand til at påtage sig det store arbejde, som bibeltrykningen var. Kongen henvendte sig da til bogtrykker Ludwig Dietz i Rostock, han boede så bekvemt nær, og man havde hørt, at det var en dygtig bogtrykker. Dietz efterkom opfordringen, og i maj 1548 blev der skrevet kontrakt, og i september samme år var Dietz i København med sit trykkeri, mandskab og materiel. Der blev stillet som betingelse, at biblen skulle trykkes med samme skrift som en plattysk udgave fra 1533–34. Dietz skulle have frit hus, en ladning brænde, 200 daler til dækning af omkostninger og 3000 gyl-den – omkring 2500 daler – og oplaget var 3000 bibler. En populær omregning i pris kan gøres: 1 okse = 5 rigsdaler. Kirkerne, der skulle købe et eksemplar, måtte netop give denne pris.

I begyndelsen af december var den første korrektur færdig. Kongen var ikke tilfreds med skriften, som han mente var for lille og for vanskelig at læse, og det må skønnes, at kongen slet ikke har kendt den bibel, som han har forlangt skulle være forbilledet, thi skrift og illustrationer er nøjagtig de samme som i den plattyske bibel. Dog blev Christian III's bibel forsynet med et billede af kongen i kobberstik og ligeledes forsynet med Danmarks rigsvåben.

Denne helbibel var det største og mest monumentale trykarbejde, der hidtil var udført her i landet, og det blev bogbinder Poul Knobloch fra Lübeck, der kom til København med svende og materiel og skulle indbinde de 2000 bibler i læder og træplader. En fransk bogbinder, der var her i landet, kom også til at medvirke ved arbejdet med indbindingen, og den 25. juli 1551 kunne kongen forkynde, at biblerne var færdige. I januar 1577 må biblerne have været udsolgt, thi dette år får Lorentz Benedicht kongens tilladelse til uforanderlig at optrykke biblen for egen regning.

Der blev senere gjort forskellige forsøg på at ændre biblens tekst, og en indvandret bogtrykker, Henrik Waldkirch, har haft et rent privilegie på optryk af biblen. Det blev dog til slut Mads Vingaard, der i 1583 kom til at udføre en revideret udgave af biblen, det største bogtrykarbejde i hele dette århundrede i Danmark.

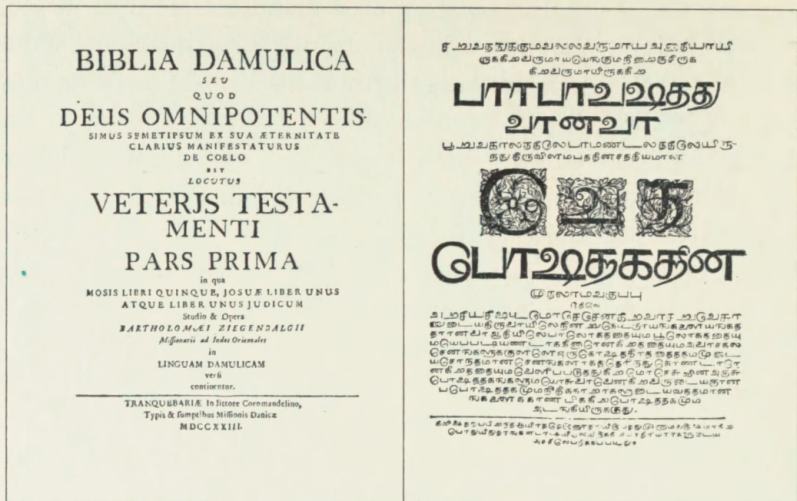
I Frederik den II's bibel fra 1588-89 har barokstilen slået igennem. Titelbladet er typisk for stilen. Denne bibel bliver igen lagt til grund for Christian IV's bibel, der forelå trykt 1632. Bibelen har smukke kobberstik af kongen. Et uddrag af en gammel kontrakt med bogtrykkersvendene oplyser, at hver af de medvirkende svende har krav på to eksemplarer på groft papir. Heraf kan man udlede, at der også har været trykt bibler på smukt papir. Om det eksemplar, som kongen selv skulle have, hedder det, at det indbindes i blå fløj.

De her omtalte bibler er kirkebibler, men der er også indimellem trykt mindre bibler, og Christian IV har i 1647 udgivet både en kvart og oktav bibel, hvortil den samme sats har været anvendt på den måde, at kvartformatet er tospaltet, mens oktavformatet er enspaltet. Oktaven er i fire tykke bind og benævnes gerne Christian IV's rejsebibel. Begge findes i Rosendahls samling.

Christian IV's bibel

Et kapitel for sig er den ernestinske eller kurfyrstebiblen, som findes hos Rosendahl i to udgaver. Der er noget personligt, noget individuelt over disse bibler, der skildrer 11 kurfyrsters liv i korte og fyndige tekster, fortæller hvad dødsårsagen skyldes, hvor mange børn de har. Det hedder således om Kurfyrst Johannes den første og bestandige: »Han døde af sten og andre tilstødende legemlige svækkelser på slottet Schweinitz, hvortil han havde begivet sig på jagt 10 dage før sin død, fredag efter Mariæ Himmelfart, den 16. august anno 1532 kl. 10 om formiddagen. Hans alder blev 65 år, 1 måned, 18 dage og 14 timer«. Det er værd at bemærke, at gennemsnitslevealderen har været 48 år, det fortæller os lidt om livets

Kurfyrstebiblen

Trankebarbiblen
fra 1714–1721, trykt
i det danske
missionstrykkeri i
Trankebar

hårde vilkår på den tid, selv for folk blandt de udvalgte i datidens samfund. Weimar-biblerne – som de også kaldes – har præget guld-snit og vidner om en høj håndværkerkultur og tradition.

Trankebarbiblen

Til brug i Danmarks kolonier er i tidens løb fremstillet bibel-tekster i de indfødtes sprog. Ældst er Trankebarbiblen 1714–1721. Den er ikke fremstillet i Europa, men i det danske missionstrykkeri i Trankebar. To missionærer blev udsendt for at forestå arbejdet. Den første udgave er trykt på papir fremstillet på stedet, men det var dårligt papir, hvorfor biblen senere blev trykt om på papir fremstillet i Danmark. Samlingen har et eksemplar af begge ud-gaver, der ser fremmedartet ud med de særegne skrifttegn.

Kalkers bibel

En meget smuk bibel er Chr. H. Kalkers bibel fra 1847. Den er fremstillet af Det berlingske Bogtrykkeri og Bianco Luno. Det er navnlig illustrationerne, der vækker berettiget beundring. Kobber-stikkene har fremragende kontraster, skikkelserne fremtræder til-syneladende med langt større hvidhed end papirets farve, og grå-rækken spiller i alle sine nuancer.

Det ville blive en opremsning, hvis samlingen skulle gennemgås bog for bog. Det skal derfor kun nævnes for en fuldstændigheds skyld, at både Koranen og kinesiske bibler samt en Tora-rulle er blandt samlingens klenodier.

Ét eksemplar i samlingen falder dog uden for den sædvanlige anskaffelsespolitik. Det er en lille ubetydelig bibel, hvis blade bærer præg af megen brug. På bindet står at læse »Kristian Rosendahl, foræret af hans moder 1892«.